

Голуб І. Ю.,

Національний університет "Львівська політехніка"

УСВІДОМЛЕННЯ СТУДЕНТАМИ, МАЙБУТНІМИ ПЕРЕКЛАДАЧАМИ, МЕХАНІЗМУ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ У НИХ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглядаються можливості формування соціокультурної компетенції студентів, майбутніх перекладачів, на заняттях з іноземної мови через усвідомлення ними механізму міжкультурного спілкування і розвитку чутливості до соціокультурних факторів, які можуть викликати міжкультурні непорозуміння. Описано механізм міжкультурної комунікації; запропоновано підхід до аналізу студентами ситуацій міжкультурного непорозуміння; визначено міжкультурні знання та вміння, які сприяють розвитку сенсibiliзації студентів до механізму міжкультурного спілкування; представлено види вправ; наведено приклад вправи.

Ключові слова: механізм міжкультурного спілкування, міжкультурні непорозуміння, соціокультурна компетенція, соціокультурна рефлексія, соціокультурна сенсibiliзація.

В статтє рассматриваются возможности формирования социокультурной компетенции студентов, будущих переводчиков, на занятиях по иностранному языку путём осознания ими механизма межкультурного общения и развития чувствительности к социокультурным факторам, которые могут вызвать межкультурные недоразумения. Описан механизм межкультурной коммуникации; предложен подход к анализу студентами ситуаций межкультурных недоразумений; определено межкультурные знания и умения, которые способствуют развитию сенсibiliзации студентов к механизму межкультурного общения; представлено виды упражнений; приведен пример упражнения.

Ключевые слова: механизм межкультурного общения, межкультурные недоразумения, социокультурная компетенция, социокультурная рефлексия, социокультурная сенсibiliзація.

The article examines the possibility of students-future translators' sociocultural competence formation in classes in foreign language, their realizing of the intercultural communication mechanism (process) and the development of sociocultural sensibility factors which may provoke intercultural misunderstandings. The mechanism of intercultural communication is described, the approach to the students' analysis of intercultural misunderstanding situations is provided, intercultural experience and skills are determined which provoke sensibility of students to the process of intercultural communication, the set of exercises is presented, one of which is thoroughly examined.

Key words: mechanism of intercultural communication, intercultural misunderstandings, sociocultural competence, sociocultural reflexion, sociocultural sensibility.

Формування у тих, хто вивчає іноземну мову (ІМ), соціокультурної компетенції (СКК) як здатності орієнтуватися в іншій культурі, адекватно діяти у ситуаціях міжкультурного спілкування і / або виконувати функції посередника у міжкультурній комунікації традиційно перебуває у полі зору фахівців з методики викладання ІМ.

Аналіз особливостей змісту і структури СКК виявив, що формування цієї компетенції є неможливим без оволодіння загальними міжкультурними знаннями і вміннями (міжкультурна складова СКК), які дозволяють студентам відкривати для себе і вивчати будь-яку іноземну культуру. [1, с. 20-22]. На основі проведених теоретичних і практичних досліджень ми дійшли висновку, що методикою, яка дозволяє тим, хто вивчає ІМ, оволодіти міжкультурною складовою СКК, є методика розвитку *соціокультурної сенсibilізації* (СКС), яка полягає в усвідомленні впливу культури на сприймання людиною світу, мову і спілкування та у розвитку *чутливості* до форм вияву соціокультурних явищ у мові і комунікації [1, с. 43-44].

Розвиток СКС і формування СКК є неможливими без усвідомлення студентами механізму міжкультурної комунікації і розвитку чутливості до соціокультурних факторів, які можуть викликати непорозуміння у ній. З цього випливає, що механізм міжкультурного спілкування і причини виникнення непорозумінь повинні стати предметом усвідомлення і обговорення на практичних заняттях з ІМ. У нашій статті *маємо на меті* розглянути можливості формування СКК студентів на заняттях з ІМ через усвідомлення ними *механізму* міжкультурного спілкування і розвитку чутливості до *соціокультурних факторів*, які можуть викликати *міжкультурні непорозуміння*.

При цьому запропонуємо варіанти рішень *наступних завдань*: опишемо механізм міжкультурної комунікації і обґрунтуємо необхідність його усвідомлення студентами; запропонуємо підхід до аналізу ситуацій міжкультурного непорозуміння і охарактеризуємо стратегії поведінки у них; визначимо міжкультурні знання та вміння, які сприяють розвитку сенсibilізації студентів до механізму міжкультурного спілкування; представимо види вправ для сенсibilізації до механізму міжкультурного спілкування; наведемо приклад таких вправ.

Отже, *об'єктом* нашого дослідження є процес навчання майбутніх викладачів ІМ або перекладачів, іншомовної міжкультурної комунікації, а *предметом* – формування СКК студентів на заняттях з ІМ через усвідомлення ними механізму міжкультурного спілкування і розвитку чутливості до соціокультурних факторів, які можуть викликати непорозуміння у ній.

Процес міжкультурної комунікації, тобто взаємодію представників різних культурних груп, кожній з яких властиві певні соціокультурні

знання і стандарти поведінки, можна розглядати як взаємодію культур. У процесі комунікації ці знання і стандарти послідовно пристосовуються до ситуації. Коли мовці належать до різних культур, у них можуть не співпадати значення понять, якими вони оперують. Тому відбувається *неадекватна інтерпретація дій партнера*, зумовлена використанням схем поведінки, прийнятих у рідній культурі. Це призводить до того, що результати інтерпретації не відповідають очікуванням і сподіванням комунікантів. Причини такої незрозумілої поведінки шукаються дуже часто у намірах і ставленнях партнера, особливостях його характеру, тобто відбувається *психологізація інтерпретації* (термін Б. Мюллера-Жак'є [4, с. 48]), яка приводить до непорозуміння, а у майбутньому до недостатньої об'єктивності і виникнення стереотипів, іноді до уникання прямих контактів з представниками інших культур.

Отже, не припускаючи, що у різних культурах можуть існувати різні мовленнєві преференції і / або стандарти поведінки у певній ситуації спілкування, причини лінгво-соціокультурних непорозумінь шукаються у національних особливостях поведінки і у характерах партнерів.

Для попередження неправильної інтерпретації поведінки партнера і виникнення міжкультурних непорозумінь учасникам міжкультурного спілкування необхідно усвідомити специфіку міжкультурної комунікації. З цією метою *потрібно зробити механізм виникнення можливих непорозумінь у міжкультурній комунікації предметом обговорення на практичних заняттях з ІМ*. Найдоцільніше це зробити на основі аналізу ситуацій міжкультурних непорозумінь, адже більшість з них можна пояснити з лінгвістичної точки зору [4, с. 49-51].

Об'єктом при *аналізі студентами ситуацій міжкультурного непорозуміння* повинен стати весь комплекс лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, соціально-психологічних чинників, які складають зміст СКК:

- соціокультурно детерміновані *значення лексичних одиниць*;
- соціокультурні особливості реалізації у мовленні певних комунікативних намірів: *різне мовленнєве оформлення однакових намірів у різних культурах*, наприклад: мовленнєве оформлення прохань в англійській і німецькій мовах;
- соціокультурні особливості *організації різних видів спілкування* (відмінності у структурі дискурсів), наприклад: схеми, за якими ведуться телефонні розмови, ділові переговори;
- соціокультурно зумовлений *вибір тем спілкування*, наприклад: табу на теми із сфери приватного життя під час ділового спілкування у Німеччині;
- соціокультурні особливості типів спілкування (*прямий і непрямий стиль звернень* партнерів по спілкуванню), наприклад: деякі мовленнєві вирази-прохання, що є соціально коректними у німецькій культурі, можуть бути сприйняті як занадто прямі (і неввічливі) в англійській культурі;

– соціокультурні особливості *регістрів спілкування* (нейтральний, формальні, неформальні): альтернативи у формулюваннях мовленнєвих звернень, що відображають певні стосунки між комунікантами, наприклад: звертання Herr / Frau + прізвище з боку викладачів до студентів у ФРН;

– *паравербальні фактори* (сила голосу, інтонація, паузи, ритм мовлення);
– *невербальні фактори* (міміка, жести, дистанція спілкування, зовнішній вигляд);

– культурно-специфічні *звичаї і норми*: національно-культурні особливості, які складають культурний стандарт;

– культурно-специфічні дії і моделі поведінки, які з точки зору іноземців вважаються типовими для певної країни: *національні стереотипи*, наприклад: сильний потиск руки партнера під час вітання, голосне і неприховане сякання носа у німецькій культурі [4, с. 56].

Б. Мюллер-Жак’є пропонує знайомити студентів із переліком цих соціокультурних факторів, щоб потім використовувати його для аналізу ситуацій міжкультурних непорозумінь, тобто, аналізуючи конкретну ситуацію, студенти розглядають можливий вплив кожного фактору на виникнення непорозумінь [4, с. 56]. На нашу думку, такий підхід дозволяє студентам аналізувати міжкультурне спілкування з різних перспектив, визначаючи, які компоненти у якій мірі і у яких комбінаціях проявились у кожному конкретному випадку. Такий аналіз приводить до розвитку міжкультурного усвідомлення, що є одним з прийомів і метою формування СКК.

Говорячи про соціокультурну компетенцію, вчені вказують на важливу роль *стратегічної компетенції* у міжкультурному спілкуванні. Переносячи термін “стратегія” на процес міжкультурної комунікації, ми розглядаємо соціокультурні стратегії як особливі дії учасника діалогу культур, які дозволяють йому досягти успіху у міжкультурному спілкуванні і/або у вивченні іноземних культур. З погляду культурної детермінованості мови є очевидним, що комуніканти використовують у міжкультурному спілкуванні моделі, норми, правила поведінки, які побутують у їхній рідній культурі. Усвідомлювати ці правила і змінювати їх конструктивно, відповідно до спільної для учасників міжкультурного спілкування ситуації, складає стратегічну складову СКК.

Для допомоги тим, хто відчуває себе не дуже компетентним у спілкуванні з представниками іноземних культур, проте хоче попередити виникнення непорозумінь, А. Кнапп-Поттгоф сформулювала і обґрунтувала *стратегії* поведінки у ситуаціях міжкультурного спілкування:

– контроль процесу розуміння партнером змісту і мети спілкування: слід бути готовим до того, що партнер може невірно зрозуміти Ваше висловлювання і слідкувати за тим, чи не виникають ознаки непорозуміння;

- багаторазова інтерпретація: не слід поспішати з остаточною інтерпретацією дій партнера по спілкуванню, а мати в полі уваги декілька варіантів інтерпретацій, поки не буде достатньо ознак для вибору однієї;
- метакомунікативне корегування: слід використовувати метакомунікативні прийоми для з'ясування явних або підозрюваних непорозумінь, проте лише настільки, щоб не виникли ознаки негативної реакції на обличчі партнера;
- застосування традиційних комунікативних стратегій: слід вміти застосовувати комунікативні компенсаційні стратегії, наприклад: генералізацію, опис, використання слів іншої ІМ);
- застосування метамовних стратегій: якщо спілкування відбувається за допомогою посередника, який не є професійним перекладачем, слід повідомити йому чітко і недвозначно про свої комунікативні наміри, особливо беручи до уваги соціокультурну детермінованість значень [2, с. 423-437].

Очевидно, що ці стратегії не є чимось єдино вірним і остаточно сформульованим: їх список можна доповнювати, самі стратегії об'єднувати у більш глобальні або навпаки деталізувати. Слід познайомити студентів з цими стратегіями і спонукати до їх застосування у змодельованих або реальних ситуаціях міжкультурного спілкування, одночасно звертаючи увагу майбутніх перекладачів на те, що у ситуаціях міжкультурного спілкування важлива не лише лексична і граматична коректність, але і ситуативна відповідність, яка включає, зокрема, і емпатичну оцінку мовних і культурних знань учасників спілкування.

Ми розглянули причини, що зумовили необхідність усвідомлення студентами, механізму міжкультурного спілкування і методичні засади формування через це усвідомлення СКК майбутніх перекладачів. Перейдемо до методики формування на основі СКК. З цією метою визначимо міжкультурні знання та вміння, які сприяють розвитку сенсифікації студентів до механізму міжкультурного спілкування.

У вступі до статті ми вже згадували, що формування СКК є неможливим без оволодіння загальними міжкультурними знаннями і вміннями, які дозволяють студентам відкривати для себе і вивчати будь-яку іноземну культуру. Зокрема, отримання студентами елементарних *знань з теорії міжкультурної комунікації* дозволить їм усвідомити суть процесів, що відбувається під час міжкультурного спілкування, та розвине їхню чутливість до відмінностей у культурах. До цих знань відносяться знання: про поняття “культура” і “культурні стандарти” поведінки, особливості процесу міжкультурної комунікації, механізм виникнення непорозумінь у міжкультурному спілкуванні, лінгвістичні фактори, які впливають на процес міжкультурного діалогу і які можуть спричинити виникнення непорозумінь, стратегії поведінки у ситуаціях міжкультур-

ного спілкування для досягнення порозуміння або вирішення непорозумінь. Відповідну інформацію можна знайти у вітчизняній, російській та зарубіжній навчальній і науково-популярній літературі.

Перейдемо до визначення *вмінь*, що дозволяють студентам усвідомити механізм міжкультурної комунікації:

- Усвідомлювати вплив на нас іншокультурних явищ, не психологізувати поведінку співрозмовника;

- Усвідомлювати можливого впливу власних мовленнєвих дій на співрозмовника;

- Передбачати непорозуміння у ситуаціях міжкультурної комунікації і долати їх;

- Аналізувати ситуації міжкультурного спілкування і визначати соціокультурні фактори, які спричинили непорозуміння;

- Застосовувати стратегії міжкультурного спілкування і виробляти нові відповідно до ситуації і комунікативної мети.

Ці знання і вміння мають міжкультурний характер, тобто дають можливість оволодіти СКК без огляду на конкретну культуру. Водночас вони враховують особливості професійно-зорієнтованого навчання перекладачів. Вони лягли в основу вправ, розвитку сенсифілізації студентів до механізму міжкультурного спілкування і подолання непорозумінь. Ними було розроблено декілька *видів вправ*:

1. Рольова гра з метою відчутти на собі взаємовплив різнокультурних стандартів у міжкультурному спілкуванні;

2. Презентація і аналіз механізму виникнення непорозумінь у ситуаціях міжкультурного спілкування;

3. Ознайомлення із соціолінгвістичними та культурологічними факторами, які можуть спричинити міжкультурні непорозуміння;

4. Аналіз запропонованих викладачем або / і пережитих особисто студентами ситуацій міжкультурних непорозумінь;

5. Застосування стратегій міжкультурного спілкування для виправлення непорозумінь і запобігання їх виникненню.

Важливим у таких вправах є *етап рефлексії*, яка спрямована на аналіз і усвідомлення впливу іноземної культури на іноземну мову, і, відповідно, рідної культури на рідну мову та взаємодію культур і мов під час міжкультурного спілкування. Ця фаза відбувається переважно у формі евристичної бесіди викладача зі студентами під час виконання завдання або під час чи після його контролю шляхом постановки викладачем спеціально зорієнтованих питань, що спонукають студентів до відповідних аналітичних операцій. Саме під час рефлексії у студентів розвиваються соціокультурне усвідомлення і чутливість, які є складовими СКК.

Запропонуємо *приклад вправи* для виявлення і аналізу соціолінгвістичних і культурологічних факторів, які можуть викликати міжкультурні

непорозуміння. (Цей прийом формування СКК зустрічається у зарубіжних роботах з практики міжкультурної комунікації під назвою Culture Assimilator-Training. [3]).

Завдання (крок 1): Lesen Sie folgende Missverständnissituation.

Maria kommt als Au-pair am Sonntag aus der Ukraine nach Deutschland. Sie hat eine lange anstrengende Fahrt hinter sich. Schon gegen Mittag, noch während der Fahrt, hatte sie etwas Hunger, hat aber nichts gegessen, weil sie sicher war, dass sie nach der Ankunft ein extra für den Gast vorbereitetes reichliches Essen bekommen wird, so wie sie es aus ihrer Heimat kennt. Bei ihren Gastgebern kommt sie so um 15. 00Uhr an.

Statt des erwarteten großen Essens gibt es aber nur Kaffee und etwas Kuchen, niemand denkt daran, sie zu fragen, ob sie etwa größeren Hunger hat. Magenknurrend muss sie bis zum Abendbrot warten, wo sie dann endlich ein Essen bekommt.

Завдання (крок 2): Äußern Sie Ihre Meinungen zur Situation.

Завдання (крок 3): Warum wurden Maria Kaffe und Kuchen angeboten? Welche Erklärung würden Sie geben? Wählen Sie eine Ihrer Meinung nach passende Variante aus vier möglichen und begründen Sie Ihre Wahl:

1. Das Vorurteil, dass die Deutschen geizig sind, stimmt tatsächlich.
2. Vielleicht sind die Gastgeber ja auch zu beschäftigt, so dass sie es nicht geschafft haben, etwas Warmes zu kochen.
3. In Deutschland werden die Mahlzeiten immer sehr pünktlich zu sich genommen.
4. Die Nachmittagszeit in Deutschland (besonders am Sonntag) ist immer noch die Kaffee-und Kuchenzeit. So wird auch Maria Kaffee und Kuchen angeboten. Das sollte sie aber als Zeichen der Gastfreundlichkeit empfinden.

Рефлексія: 1. Warum sind Missverständnisse seitens Ukrainerin entstanden? (Die Erwartungen der Ukrainerin wurden nicht erfüllt, weil die Handlungen und kulturelle Regeln sich in diesem Fall in der ukrainischen und der deutschen Kultur unterscheiden.) 2. Welche soziolinguistischen / kulturellen Faktoren haben hier wohl die Rolle gespielt? (Kulturspezifische Handlungen und Rituale).

Отже, механізм міжкультурного спілкування і причини виникнення міжкультурних непорозумінь повинні стати предметом усвідомлення і обговорення на практичних заняттях з ІМ з метою розвитку СКС майбутніх перекладачів і формування у них СКК.

Розробка вправ, що розвивають СКС студентів і сприяють формуванню їхньої СКС, є метою наших подальших досліджень.

Література:

1. Голуб І. Ю. Формування у майбутніх перекладачів соціокультурної ком-

петенції у процесі вивчення німецької мови після англійської : дис. ... кандидата пед. наук : 13. 00. 02 / І. Ю. Голуб. – К., 2010. – 373 с.

2. Knapp-Potthoff A. Internationale kommunikationsfähigkeit als Lernziel: Aspekte interkultureller Kommunikationsfähigkeit / A. Knapp-Potthoff, M. Liedke (Hg.). – München: Judicium, 1997. – S. 181–205.

3. Markowski R., Thomas A. Studienhalber in Deutschland. Interkulturelles Orientierungstraining für amerikanische Studenten, Schüler und Praktikanten / R. Markowski, A. Thomas. – Heidelberg: Asanger, 1995. – 136 s.

4. Müller-Jacquer B. Interkulturelle Kommunikation und Fremdsprachendidaktik : Studienbrief Kulturwissenschaft / B. Müller-Jacquer. – Koblenz-Landau: Universität Koblenz-Landau, 1999. – S. 182